XIV asrning 2-yarmi va XVI asrda tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar

Aliyeva Ruxshona Solijon qizi

Burxonova Robiya Xabibullo qizi

Andijon davlat pedagogika inistituti

Tabiiy fanlar fakulteti 1- bosqich talabasi

Turdiyeva SHohida Anvarjanovna

Andijon davlat pedagogika inistituti

pedagogika kafedrasi o'qtuvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada XIV asrning ikkinchi yarmi va XVI asrlarda Markaziy Osiyoda ta'lim-tarbiya tizimi, maktab va madrasalar faoliyati hamda pedagogik fikrlarning shakllanishi va rivojlanishi yoritiladi. Maqolada ayniqsa Amir Temur davrida ilm-fan va ma'rifatga berilgan e'tibor, ta'lim maskanlarining kengayishi hamda ilmiy abiamuhitning rivojlanishi tahlil qilinadi. Shuningdek, Alisher Navoiy va Ulugh Beg kabi buyuk mutafakkirlarning pedagogik qarashlari, ularning yosh avlod tarbiyasiga oid g'oyalari alohida yoritib beriladi.

Maqolada o'sha davrdagi ta'lim tizimining o'ziga xos jihatlari, o'qitish usullari va tarbiya tamoyillari ochib berilib, ularning bugungi zamon ta'lim tizimi bilan bog'liqligi ko'rsatib o'tiladi. Mazkur ish ilm-fan, tarix va pedagogika yo'nalishiga qiziqqan o'quvchilar va tadqiqotchilar uchun muhim manba bo'lib, o'quvchini o'tmishdagi boy ilmiy meros va ma'rifatparvarlik g'oyalari bilan tanishtiradi hamda ularga nisbatan qiziqishni oshiradi.

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya, maktab, madrasa, pedagogik fikrlar, ma'rifat, ilm-fan, komil inson, Amir Temur davri, Alisher Navoiy, ta'lim tizimi, axloqiy tarbiya, ma'naviyat, o'qitish usullari, tarixiy meros.

Education, school and pedagogical ideas in the second half of the 14th century and the 16th century

Abstract. This article examines the education system, the activities of schools and madrasahs, and the formation and development of pedagogical ideas in Central Asia in the second half of the 14th century and the 16th century. The article analyzes the attention paid to science and enlightenment, the expansion of educational institutions, and the development of the scientific environment, especially during the reign of Amir Temur. It also highlights the pedagogical views of such great thinkers as Alisher Navoi and Ulugh Beg, their ideas on the upbringing of the younger generation.The article reveals the specific aspects of the education system of that time, teaching methods, and principles of upbringing, and shows their connection with the modern education system. This work is an important source for students and researchers interested in science, history, and pedagogy, introducing the reader to the rich scientific heritage and ideas of the past and increasing interest in them.

\

Keywords: education, school, madrasa, pedagogical ideas, enlightenment, science, perfect person, Amir Temur era, Alisher Navoi, education system, moral education, spirituality, teaching methods, historical heritage.

KIRISH.XIV asrning ikkinchi yarmi va XVI asrlar Markaziy Osiyoda ta’lim-tarbiya tizimi va pedagogik fikrlarning rivojlanishida muhim bosqich bo‘lib xizmat qilgan davr hisoblanadi. Bu davrda jamiyat taraqqiyotida ilm-fan va ma’rifat muhim omil sifatida qaralgan. Natijada maktab va madrasalar faoliyati keng rivojlanib, yosh avlodni bilimli, odobli va ma’naviy yetuk insonlar qilib tarbiyalashga katta e’tibor berilgan. Ta’lim jarayonida nafaqat diniy bilimlar, balki turli dunyoviy fanlar ham o‘qitilib, o‘quvchilarning bilim doirasini kengaytirishga xizmat qilgan. Bu davrda ta’lim tizimining rivojlanishiga davlat rahbarlari, olimlar va mutafakkirlar katta hissa qo‘shgan. Xususan, Amir Temur davrida ilm-fan va madaniyatning rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar yaratilgan. Uning siyosati natijasida ko‘plab ilm maskanlari, madrasalar va kutubxonalar barpo etilib, ilm ahliga katta hurmat ko‘rsatilgan. Bu esa o‘z navbatida ilmiy muhitning rivojlanishiga va pedagogik fikrlarning shakllanishiga katta ta’sir ko‘rsatgan. Shuningdek, bu davrda buyuk mutafakkir Alisher Navoiy ning ma’rifatparvarlik g‘oyalari ham ta’lim-tarbiya rivojiga katta ta’sir ko‘rsatgan. U o‘z asarlarida ilm olishning ahamiyati, insoniy fazilatlar, odob-axloq va komil inson tarbiyasi haqida muhim fikrlarni ilgari surgan. Navoiy yoshlarni bilim olishga, halollik va ezgulik yo‘lidan yurishga chaqirgan. Uning asarlarida tarbiya, ma’naviyat va insoniylik masalalari muhim o‘rin egallaydi. Bundan tashqari, ilm-fan rivojiga katta hissa qo‘shgan olimlardan biri Ulug’bek hisoblanadi. U Samarqandda mashhur madrasa va rasadxona tashkil etib, ilmiy tadqiqotlar olib borgan. Bu ilm maskanlarida matematika, astronomiya va boshqa fanlar chuqur o‘rganilgan. Ulug‘bekning ilmiy merosi nafaqat o‘z davrida, balki keyingi asrlarda ham ilm-fan rivojiga katta ta’sir ko‘rsatgan. Umuman olganda, XIV–XVI asrlarda shakllangan ta’lim-tarbiya tizimi, maktablar faoliyati va pedagogik qarashlar jamiyatning ma’naviy va ilmiy rivojlanishida muhim rol o‘ynagan. Bu davrda yaratilgan ta’lim an’analari va pedagogik g‘oyalar keyingi asrlarda ham o‘z ahamiyatini saqlab qolgan. Yoshlarni ilmga, odob-axloqqa va ma’naviyatga undash g‘oyalari bugungi kunda ham dolzarbligini yo‘qotmagan. Shu sababli XIV asrning ikkinchi yarmi va XVI asrlardagi ta’lim-tarbiya tizimi hamda pedagogik fikrlarni o‘rganish nafaqat tarixiy, balki tarbiyaviy va ilmiy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Bu davr tajribasi bugungi ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, yosh avlodni barkamol insonlar qilib tarbiyalash jarayonida muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. XIV asrning ikkinchi yarmi va XVI asrlar Markaziy Osiyoda ta’lim-tarbiya tizimi rivojlangan davr hisoblanadi. Bu davrda jamiyat taraqqiyoti uchun ilm-fan va ma’rifat muhim omil sifatida qaralgan. Natijada maktab va madrasalar soni ko‘payib, ularda ta’lim berish tizimi yanada takomillashgan. Ayniqsa, davlat rahbarlari va ziyolilar tomonidan ilm-fan rivojiga katta e’tibor qaratilgan. Bu holat yosh avlodni bilimli va ma’rifatli qilib tarbiyalashga xizmat qilgan.

Bu davrda boshlang‘ich ta’lim asosan maktablarda olib borilgan. Maktablarda bolalarga savod chiqarish, o‘qish va yozishni o‘rgatish asosiy vazifa hisoblangan. O‘quvchilar arab alifbosini o‘rganib, Qur’on oyatlari orqali o‘qish va yozishga o‘rgatilgan. Maktab ta’limi ko‘pincha masjidlar qoshida yoki alohida kichik binolarda tashkil etilgan. O‘qituvchilar esa o‘z davrining bilimli kishilari bo‘lib, ular nafaqat bilim berish, balki bolalarni odob-axloq ruhida tarbiyalashga ham katta e’tibor qaratganlar.

Boshlang‘ich ta’limdan keyin o‘quvchilar bilimlarini chuqurlashtirish uchun madrasalarda tahsil olganlar. Madrasalar o‘sha davrning asosiy ilmiy markazlari bo‘lib, ularda turli fanlar o‘qitilgan. Madrasa ta’limida diniy fanlar bilan bir qatorda matematika, astronomiya, mantiq, falsafa, tarix va adabiyot kabi fanlar ham muhim o‘rin egallagan. Bu fanlar o‘quvchilarning fikrlash doirasini kengaytirib, ularning ilmiy salohiyatini oshirishga yordam bergan.

Bu davrda ta’lim va pedagogik fikrlarning rivojlanishida buyuk davlat arbobi Amir Temur davri muhim ahamiyat kasb etgan. Uning hukmronligi davrida ilm-fan va madaniyat rivojiga katta e’tibor qaratilgan. Temuriylar davrida ko‘plab madrasalar, kutubxonalar va ilm maskanlari barpo etilgan. Bu ilmiy muhitda ko‘plab olimlar, shoirlar va mutafakkirlar yetishib chiqqan.

\

XIV–XV asrlarda pedagogik fikrlarning rivojlanishida buyuk mutafakkir Alisher Navoiy ning qarashlari ham muhim o‘rin egallaydi. U o‘z asarlarida ilmning ahamiyati, yoshlarni tarbiyalash, odob-axloq masalalariga katta e’tibor qaratgan. Navoiy ilmli inson jamiyat taraqqiyotining asosiy omili ekanligini ta’kidlab, yoshlarni ilm olishga, halollik va odobli bo‘lishga chaqirgan. Uning asarlarida komil inson g‘oyasi markaziy o‘rin egallaydi.

Shuningdek, bu davrda ta’lim tizimining rivojlanishida Ulugh Beg ning hissasi ham katta bo‘lgan. U ilm-fanga katta qiziqish bilan qarab, Samarqandda mashhur madrasa va rasadxona tashkil etgan. Bu maskanlarda matematika, astronomiya va boshqa fanlar chuqur o‘rganilgan. Ulug‘bekning ilmiy faoliyati nafaqat Markaziy Osiyoda, balki butun dunyoda ilm-fan rivojiga katta hissa qo‘shgan.

XVI asrga kelib ham ta’lim-tarbiya tizimi o‘z rivojini davom ettirdi. Madrasalar va maktablar faoliyati davom etib, yoshlarni ilmli va ma’rifatli qilib tarbiyalashga xizmat qildi. Bu davrda pedagogik fikrlar yanada rivojlanib, ta’lim jarayonida o‘qitish usullari va tarbiya tamoyillari boyib bordi. O‘qituvchilar o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularni mustaqil fikrlashga o‘rgatish va ma’naviy jihatdan barkamol qilib tarbiyalashga alohida e’tibor qaratganlar.

Umuman olganda, XIV asrning ikkinchi yarmi va XVI asrlarda ta’lim-tarbiya tizimi, maktablar faoliyati va pedagogik fikrlar muhim darajada rivojlandi. Bu davrda yaratilgan ta’lim an’analari va pedagogik g‘oyalar keyingi asrlarda ham o‘z ta’sirini saqlab qolgan hamda jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilgan.

XIV asrning ikkinchi yarmi va XVI asrlar Markaziy Osiyoda ta’lim-tarbiya tizimi va pedagogik fikrlarning rivojlanishida muhim bosqich bo‘lib xizmat qilgan davr hisoblanadi. Bu davrda jamiyat taraqqiyotida ilm-fan va ma’rifat muhim omil sifatida qaralgan. Natijada maktab va madrasalar faoliyati keng rivojlanib, yosh avlodni bilimli, odobli va ma’naviy yetuk insonlar qilib tarbiyalashga katta e’tibor berilgan. Ta’lim jarayonida nafaqat diniy bilimlar, balki turli dunyoviy fanlar ham o‘qitilib, o‘quvchilarning bilim doirasini kengaytirishga xizmat qilgan.

XULOSA. Bu davrda ta’lim tizimining rivojlanishiga davlat rahbarlari, olimlar va mutafakkirlar katta hissa qo‘shgan. Xususan, Amir Temur davrida ilm-fan va madaniyatning rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar yaratilgan. Uning siyosati natijasida ko‘plab ilm maskanlari, madrasalar va kutubxonalar barpo etilib, ilm ahliga katta hurmat ko‘rsatilgan. Bu esa o‘z navbatida ilmiy muhitning rivojlanishiga va pedagogik fikrlarning shakllanishiga katta ta’sir ko‘rsatgan. Shuningdek, bu davrda buyuk mutafakkir Alisher Navoiy ning ma’rifatparvarlik g‘oyalari ham ta’lim-tarbiya rivojiga katta ta’sir ko‘rsatgan. U o‘z asarlarida ilm olishning ahamiyati, insoniy fazilatlar, odob-axloq va komil inson tarbiyasi haqida muhim fikrlarni ilgari surgan. Navoiy yoshlarni bilim olishga, halollik va ezgulik yo‘lidan yurishga chaqirgan. Uning asarlarida tarbiya, ma’naviyat va insoniylik masalalari muhim o‘rin egallaydi. Bundan tashqari, ilm-fan rivojiga katta hissa qo‘shgan olimlardan biri Ulug’bek hisoblanadi. U Samarqandda mashhur madrasa va rasadxona tashkil etib, ilmiy tadqiqotlar olib borgan. Bu ilm maskanlarida matematika, astronomiya va boshqa fanlar chuqur o‘rganilgan. Ulug‘bekning ilmiy merosi nafaqat o‘z davrida, balki keyingi asrlarda ham ilm-fan rivojiga katta ta’sir ko‘rsatgan. Umuman olganda, XIV–XVI asrlarda shakllangan ta’lim-tarbiya tizimi, maktablar faoliyati va pedagogik qarashlar jamiyatning ma’naviy va ilmiy rivojlanishida muhim rol o‘ynagan. Bu davrda yaratilgan ta’lim an’analari va pedagogik g‘oyalar keyingi asrlarda ham o‘z ahamiyatini saqlab qolgan. Yoshlarni ilmga, odob-axloqqa va ma’naviyatga undash g‘oyalari bugungi kunda ham dolzarbligini yo‘qotmagan. Shu sababli XIV asrning ikkinchi yarmi va XVI asrlardagi ta’lim-tarbiya tizimi hamda pedagogik fikrlarni o‘rganish nafaqat tarixiy, balki tarbiyaviy va ilmiy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Bu davr tajribasi bugungi ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, yosh avlodni barkamol insonlar qilib tarbiyalash jarayonida muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot.

2.Alisher Navoiy. Xamsa. – Toshkent: Sharq nashriyoti.

\

3.Ulugh Beg. Ziji Ko‘ragoniy. – Samarqand nashri.
4.Amir Temur. Temur tuzuklari. – Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti.
5.Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
6.Pedagogika tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
7.O‘zbekiston tarixi (o‘quv qo‘llanma). – Toshkent: Universitet nashriyoti.
8.Hasanov H. Markaziy Osiyoda ilm-fan taraqqiyoti. – Toshkent: Fan nashriyoti.

\